

BÜYÜK SELÇUKLU DÖNEMİ İSLAM SİYASET DÜŞÜNCESİ, NURULLAH YAZAR

Islamic Political Thought in the Great Seljuk Era, Nurullah Yazar

Muhammet ARSLAN

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü İslam Tarihi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye orcid.org/013s3zh21
Lecturer. Dr., Necmettin Erbakan University Faculty of of Theology Department of Islamic History and Arts Department of Islamic History, Konya, Turkey
✉ muhammetarslan4201@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7990-7566>

📌 Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Review
Geliş Tarihi / Received: 17.08.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 28.10.2022
Yayın Tarihi / Published: 15.12.2022

” Atıf / Cite as: Arslan, Muhammet. “Büyük Selçuklu Dönemi İslam Siyaset Düşüncesi, Nurullah Yazar”. *Mütefekkir* 9/18 (2022), 569-575. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1219623>

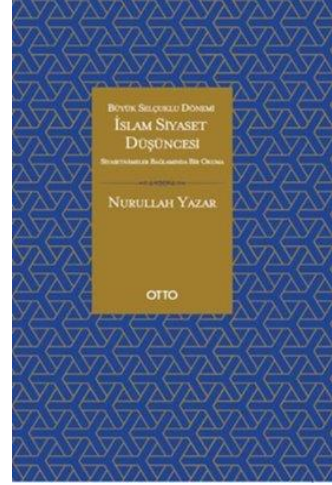
© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

📄 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

BÜYÜK SELÇUKLU DÖNEMİ İSLAM SİYASET DÜŞÜNCESİ, NURULLAH YAZAR*

Büyük Selçuklular 431-708/1040-1308 yılları arasında varlığını sürdürmüş ve adını Oğuzların ordu komutanı Selçuk Bey'den almış bir hanedanlıktır. Tarih sahnesinde önemli başarılar gerçekleştirmiş olan bu devlet çeşitli yönleriyle muhtelif araştırmalara konu olmuştur.

Eserin başlığında yer alan siyaset kavramı tüm zorluklarıyla birlikte toplumun yönetim işlerini üstlenmek ve onların mutlu olmasını sağlamaktır. Dünya tarihinde isminden söz ettirmiş devletler, yönetim ve siyasî yaklaşımları çerçevesinde çeşitli araştırmaların konusunu teşkil etmiştir.

Büyük Selçuklu Dönemi İslam Siyaset Düşüncesi kitabı yukarıda zikredilen her iki konuyu da ihtiva eden bir özelliğe sahiptir. Eser, özelde İslam tarihi genelde ise tarih açısından mühim bir dönemi ihata eden Selçuklu Devleti'nin siyaset düşüncesini ortaya koymak için kaleme alınmıştır. Açılan her başlığın son satırlarında amacına yönelik ifadeler kullanan Yazar'ın gayesine ulaştığını ifade etmek yerinde olacaktır.

Eser; önsöz, giriş, iki bölüm, sonuç ve kaynakçanın akabinde dizin bölümüyle sona ermektedir. Yazar, genel hatlarıyla Selçuklu döneminde kaleme alınan siyasetnâmeleri temel alarak dönemin siyaset düşüncesini ortaya koymaya çalışmıştır (s. 11).

Yazar, kitapta amacını şu ifadelerle dile getirmektedir: '*Hedefimiz siyasetnâmelerde verilen tavsiyeler ışığında Selçuklu döneminin siyaset düşüncesini ve hükümdarların teoride çizilen portreye ne kadar uyduklarını ortaya koymaktır*' (s. 13).

Kitapta Mâverdü'nin (ö. 450/1058) *Nasihatü'l-Mülûk*'ü, Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *Gıyâsü'l-Ümem fi İltiyâsi'z-Zulem*'i, Nizamü'l-Mülk'ün (ö. 485/1092) *Siyasetnâme*'si, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Nasihatü'l-Mülûk*'ü ve Yusuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i müracaat edilen siyasetnâmelerin başında gelmektedir.

İslam tarihinde önemli bir konuyu teşkil eden siyaset düşüncesini bütüncül bir yaklaşımla ele almak isteyen Yazar, konuya Hz. Peygamber'in (as) dönemini kısaca anlatarak başlamıştır (s. 16-26). Ayrıca ilgili sayfalarda

* Nurullah Yazar, *Büyük Selçuklu Dönemi İslam Siyaset Düşüncesi Siyasetnâmeler Bağlamında Bir Okuma* (Ankara: Otto Yayınları, 2020).

Kuran'ın muhtelif ayetlerinde ve Hz. Peygamber'in (as) uygulamalarında, yönetim şeklinin ve isminin net olarak belirtilmemesi konusu üzerinde durulmaktadır.

Girişte, Selçuklular öncesi döneme dair bilgiler aktarılırken Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali dönemlerinde, Emevîler ve son olarak Abbâsîler dönemlerinde meydana gelen gelişmelere yer verilmiştir. (s. 26-58) Bu bilgilerin yanı sıra '*İmamet/Liderlik Meselesi ve Kureyşlilik Sorunu, Ehlü'l-Hal ve'l-Akd Terimleri*' başlıkları altında siyasi ve itikadî mezheplerin bu konulara yaklaşımları hakkında bilgiler aktarılmaktadır (s. 46-53).

Girişte ele alınan son konu ise *Selçukluların İslam tarihindeki yeri ve siyasetnâme yazıcılığıdır*. İslam'dan önceki dönemlerde de siyasetnâme yazıcılığının varlığından söz eden Yazar, *siyasetnâmelerin olana değil olması gerekene odaklandıklarını, bundan dolayı kuramsal kitaplar olduğunu* vurgulamıştır (s. 79-80). Ayrıca, bu başlık altında Selçuklu siyasi tarihine dair detaylı bilgiler aktarılmaktadır. Selçuk'un torunları Tuğrul ve Çağrı Beylerin yaşantıları, Cend'e göç etmeleri, Abbasilerle olan ilişkiler ve Gaznelilerle yapılan savaşlar temas edilen konular arasındadır (s. 59-74).

Yazar, birinci ve ikinci bölümde siyasetnâmelere yer alan bilgileri farklı başlıklar altında kıyas ederek aktarmaktadır. Durumun böyle olması eserin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmıştır. Zira eserde konuyla alakalı bilgiler derli toplu bir halde ele alınmaktadır.

Birinci bölümde yer alan *Hükümdar ve şahsi özellikleri* başlığı altında; hükümdarın gerekliliği, meşruiyeti ve görevleri gibi konularda siyasetnâme müelliflerinin yaklaşımları değerlendirilmiştir (s. 87-116). Konuyla alakalı müellif, temas ettiği meselelerin Büyük Selçuklu Devleti'ndeki mahiyetine dair bilgileri, temel kaynakları referans alarak aktarmaktadır. Selçuklu sultanlarına yüklenen görevleri teferruatlıca belirtmesi bu duruma örnek olarak verilebilir (s. 94-103).

Yazar, *Hükümdarın gerekliliği* başlığı altında siyasetnâme müelliflerinin görüşlerinin şekillenmesinde dönemin sosyolojik/ sosyopolitik şartlarının en önemli etkenlerden biri olduğunu belirtmektedir. Nitekim Mâverdî ve Cüveynî gibi yazarlar yaşadıkları dönemlerde Şii Büveyhîlere karşı verilen mücadelelerden etkilenirken Gazzâlî ise yaşadığı dönemde vuku bulan taht mücadelelerinden etkilenmiştir. Müelliflerin düşünceleri, bu minvalde önemli oranda şekillenmiştir (s. 89).

Hükümdarın meşruiyeti konusunda, siyasetnâme müelliflerinin birbirlerine yakın görüşlere sahip olduğuna değinilmiştir. Meşruiyet meselesinde soyut bir güç tarafından tayin edilme durumu, hükümdara itaati zorunlu kılacağı düşüncesinden hareketle yöneticiler kendilerinin Allah tarafından seçildiklerini iddia etmişlerdir (s. 90). Yazar, konunun siyasetnâmelere de bu şekilde yansımalarını vurgulamaktadır. Aynı zamanda

sultana isyan veya karşı gelmek ağır bir üslupla eleştirilmiş ve hükümdara itaatın gerekli olduğu vurgulanmıştır (s. 90-94).

Kitapta hükümdarın halkına karşı sorumlulukları ve yerine getirmesi gereken vazifeleri, *Hükümdarın görevleri* başlığında ele alınmıştır. Yazar, siyasetnâmelerde hükümdarın sorumluluklarını adalet, güvenlik ve bayındırlık şeklinde özetlemenin mümkün olduğunu dile getirmektedir (s. 99). Ayrıca bu konuların Büyük Selçuklu Devleti'nde başarıyla uygulandığı vurgulanmıştır. Çağrı ve Tuğrul Beyler, Melikşah ve Sencer dönemleri konuyla alakalı olarak örnekler verilerek özellikle zikredilmiştir (s. 102).

Hükümdarın şahsi özellikleri mevzusuna temas edilen eserde, konuyla alakalı olarak yöneticilerin sahip olması gereken pek çok özellikten bahsedilmektedir. Mezkûr hasletleri dindarlık, ilim sahibi olma, ulaşılabilirlik, cömertlik, soğukkanlılık, örneklik ve merhamet gibi alt başlıklar halinde ele almıştır (s. 116-147).

Eserin birinci bölümünde yukarıda ifade edilen konulara temas edilmektedir. Yazar, ileri sürdüğü görüşlerini dönemle alakalı örnekler vermek suretiyle temellendirebilmiştir. Bu bölümde yer alan görüşleri genel hatlarıyla; Siyasetnâme yazarları, yaşadığı dönemle birlikte yetiştiği ortam bağlamında devlet yöneticilerinde bazı şartlar aramışlardır ve sultanın sahip olduğu özelliklerin halkıyla arasındaki ilişkiyi olumlu manada etkilerken devlet yönetimini de kolaylaştırmıştır, şeklinde özetlemek mümkündür.

Kitabın ikinci bölümünde ise *yönetim esasları* üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde takip edilen metot aynı şekilde bu bölümde de uygulanmıştır. Öyle ki siyasetnâmelerde yer alan bilgiler aktarılmış akabinde Büyük Selçuklu Devleti'nin yönetim anlayışına dair çeşitli örnekler getirilerek görüşler desteklenmiştir (s. 151-168).

Yazar, siyasetnâme müelliflerine göre yönetim anlayışında adalet, istişare ve liyakat gibi konuların önemini dile getirmektedir. Müellifler, birbirlerine yakın ifadelerle bu hasletlerin eksikliği durumunda devletin maruz kalacağı sıkıntıları farklı örneklerle dile getirmişlerdir (s. 155-165).

İkinci bölüm içerisinde yer alan *istihbarat faaliyetleri* başlığı Yazar'ın çalışması boyunca farklı görüşlere yer verdiği nadir sayfalardandır. Zira eserin tamamı göz önüne alındığı takdirde karşıt fikirlerin varlığından ve mahiyetinden bahsedilmemektedir.

İlgili başlık altında, devlet yöneticisinin ülkede meydana gelen olayları kendisine gizlice aktarmak üzere bir muhbirinin olması gerektiği ele alınmaktadır (s. 190). Selçuklu sultanlarının da birer muhbir edindiği fakat Alparslan'ın 'güven iklimine zarar verir' gerekçesiyle bu tutumdan uzak durur gibi görüldüğü belirtilmektedir. Bu ve buna benzer bilgileri referans alıp Selçuklu hükümdarlarının yönetim salâhiyetine sahip olmadığını belirten Nizâmî-i Arûzî'nin ileri sürdüğü görüşlere karşı Yazar, çeşitli

delillerle cevap vermiştir (s. 198-200). *Selçukluların yönetmeye değil, yönettikleri coğrafyanın Selçuklu tarzı yönetime yabancı olduğunu* vurgulamıştır (s. 199).

Kitabın son sayfalarında yer alan kadınların devlet yönetimine müdahalesi meselesi, üzerinde durulması gereken konulardandır. Bu sayfalarda Türk tarihinde ve destanlarında kadınların savaşçı, yönetici veya avcılık gibi konularda ön plana çıktığı vurgulanmaktadır (s. 200-205). İslâm dininin kabulünün kadına bakışı veya kadına yüklenen misyonu değiştirmedini vurgulayan Yazar, siyasetnâme müelliflerinin konu hakkında takındığı olumlu/olumsuz tavırları serdedip konuyu bitirmiştir. Ayrıca ilgili sayfalarda Büyük Selçuklu Devleti'nde Terken Hatun başta olmak üzere kadınların idarî işlere müdahalesi özellikle vurgulanmaktadır.

Kitabın farklı sayfaları arasında yer alan ve konuyla doğrudan ilgisi olmamakla birlikte okuru düşünmeye sevk eden bazı bilgiler yer almaktadır. Bu duruma örnek olarak, devlet yönetimine dair bazı kavramlara yüklenen manaların farklı dönemlerde değişkenlik göstermesi zikredilebilir.

Eserde siyaset, devlet, hükümdar, adalet, danışma, istişare gibi kavramlar farklı dönemlerde muhtevasında farklılık olacak şekilde tanımlanmıştır (s. 9). Yazar, konuyla bağlantılı olarak kavramlara yüklenen manaların değişmesinin en büyük gerekçesi olarak, *Avrupa'da gerçekleştirilen sanayi devrimini* kaydetmektedir. Ayrıca müellif '*sanayi devriminin ardından birçok kavram Avrupa merkezli bakış açısıyla tanımlanmaya başlanmıştır.*' ifadelerine yer vermektedir (s. 168).

Konu ile doğrudan bağlantısı olmamakla birlikte, okuru farklı düşüncelere yönelten bir diğer görüş, din ve devlet arasındaki ilişkilidir. Müellife göre *din ve devlet arasında çatışmanın var olduğu görüşü Hristiyan/Batı kaynaklarından* devşirilmiştir (s. 175). Avrupalı düşünürler, İncil'in "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya" görüşünden iktibasta bulunup din ve devlet işlerini birbirinden ayırmışlardır. Yazar'a göre bu düşünceden etkilenen Tanzimat sonrası Osmanlı münevverleri, konu üzerinde uzun süre tartışmıştır. İlerleyen süreçte mezkûr görüş hakkında fazlaca/detaylı araştırmalar yapılmamıştır. Bu durumun etkisi günümüze kadar devam edegelmiştir (s. 175).

Müellifin konuyu işleyiş metoduna dair şu yorumların yapılması mümkündür: Eserde konunun kapsamına dair klasik kaynaklar, sonraki dönem kaynaklar ayrıca makaleler, çeşitli doktora tezleri başta olmak üzere güncel çalışmalar başarılı bir şekilde mezc edilmiştir.

Müellif yukarıda da bahsedildiği üzere kitabında siyasetnâme türü eserlerden *Nasihatü'l-Mülûk*, *Gıyâsü'l-Ümem fî İltiyâsi'z-Zulem*, *Siyasetnâme*, *Nasihatü'l-Mülûk* ve *Kutadgu Bilig* gibi eserlerden istifade etmiştir. Bunlar Selçuklu dönemi siyasetnâme türü eserlerin başında gelmektedir. Bunların

yanı sıra Keykâvus b. İskender'in (475/1082) yılında oğlu Gîlân Şah'a yazdığı *Kâbusnâme*, Necmeddin-i Dâye'nin (ö. 654/1256) *Mirşâdü'l-İbâd mine'l-Mebde' ile'l-Meâd* ve Mehdî ez-Zencânî'nin *el-Letâ'ifü'l-Alâiyye fi'l-Fezâ'ili's-Seniyye* gibi eserlere de müracaat edilmesi ortaya atılan görüşlerin ikna edilirliliğini artırması bakımından önemlidir. Bu eserlerin bir kısmı kaleme alındıkları ve üzerinde durulan konular itibariyle Anadolu Selçukluları dönemini ilgilendiriyor olsa da Selçuklu sultanlarına dair genel yargılara ulaşmak için istifa edilmesi gereken kaynaklardandır.

Kaynak taramasının yanı sıra farklı ilmî disiplinler arasında kurulması gereken bağ akıcı bir üslupla kurulmuştur. Nitekim eser, Selçukluların siyasi tarihini ilgilendiriyor olsa da ilgili döneme ait kültür ve medeniyete yönelik bilgilere de sıkça yer vermektedir.

Kitabın akademik bir üslupla ele alınmış olması, Yazar'ın iddialarını temellendirmesi ve farklı görüşlerin belirtilip değerlendirilmesi eserin önemini arttırmaktadır. Ayrıca akıcı ve güncel dil kullanılması eserin anlaşılrlılığını arttırmaktadır.

Kitap hakkında son olarak şu değerlendirmelerin yapılması yerinde olacaktır: Yazar, kitapta bütüncül bir bakış açısı yakalamak maksadıyla konuyu Hz. Peygamber (as) devrinden itibaren ele almıştır. Bu durum zihinde bir bütünlük sağlarken okuyucunun konunun bağlamından kopmasına sebep olmaktadır. Zira çalışmanın asıl konusunu teşkil etmeyen Selçuklular öncesi dönemin, özet bilgiler aktarılmak suretiyle ele alınması mümkündür.

Eser hakkında söylenilmesi gereken bir diğer nokta ise, Selçuklu hükümdarlarının vefat tarihleri veya sultanlık dönemleri ayrıca siyasetnâme müelliflerinin vefat yıllarının belirtilmemesidir. Kişilerin vefat tarihlerinin belirtilmesi durumunda birbirlerine yakın dönemlerde yaşayan şahsiyetlerle bağlantısı daha iyi tespit edilmiş olacaktır. Ayrıca bu durum okuyucunun zihninde bilgilerin kalıcı olmasını ve tarihî olayların bağlantısını kurmasını kolaylaştıracaktır.

Muhtevanın yanı sıra vurgulanması gereken diğer bir nokta ise Yazar'ın takip ettiği metoda yöneliktir. Muhteva itibariyle eser, siyasetnâmelerde aktarılan tavsiyelerin Selçuklu hükümdarları tarafından karşılık bulması durumunu ele almaktadır. Akabinde konuyla alakalı bazı örnekler zikredilmektedir. Ele alınan konuya dair verilen örneklerin sayısının artırılması, tutarlılığı artıracak bir etken olarak görünmektedir. Kısıtlı sayıdaki örnekler çoğaltılarak sayıca fazla örnekler verilmesi durumunda ortaya atılan görüşlerin ikna edilebilirliği daha fazla olacaktır.

Eserde sinema sektöründe son dönemlerde popülaritesi giderek artan tarihi dönem dizilerine yönelik yorumların varlığından da söz etmek mümkündür. Yazar *gerçekle alakası olmayan hükümdar/sultan/padişah*

portrelerinin gerekçesi olarak sinema ve dizileri gerekçe göstermektedir (s. 10). Konunun bağlamından kısmen uzak gibi görünen bu tarz yorumların varlığı okurun esere karşı duyduğu ilgiyi ve alakayı artırmaktadır.

Büyük Selçuklu Dönemi İslam Siyaset Düşüncesi -Siyasetnâmeler Bağlamında Bir Okuma- başlıklı kitap Selçuklu dönemi siyasetnâme yazıcılığıyla alakalı ana hatlarıyla bilgi sahibi olmak isteyenler için başvurulması gereken güncel bir eser olarak belirtilebilir.

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): Muhammet Arslan.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.